

Владан Станковић*

Институт за политичке студије

Владимир Спичановић**

Београд

ГЕОПОЛИТИКА ТРИДЕСЕТОГОДИШЊЕГ РАТА И СРБИ У ЊОЈ

Сажетак

Тема овог научног рада је Тридесетогодишњи рат (1618-1648). *Предмет истраживања* сконцентрисан је на верску и геополитичку (ре)конфигурацију Европе у Тридесетогодишњем рату, и месту Срба у њему. Односи међу европским силама након окончања рата потрајали су до првих Наполеонових освајања (на самом почетку XIX века), а принципи Вестфалског мировног уговора протегли су се све до краја Другог светског рата, безмало три века. Отуда је и *значај* Тридесетогодишњег рата од велике важности за међународне односе. Подпадањем под турско ропство Срби су се, управо од средине XVI до краја XVII века, нашли у никада тежој политичкој ситуацији. Стога се намеће *Проблемско питање*: Какав је допринос Срба геополитичким дешавањима током Тридестогодишњег рата? Мишљења смо да је ово најзапостављенији период српске историје, о коме се готово ништа не зна, па би било пожељно, и чак нужно, разсветлити га. Управо у разсветљавању верских и геополитичких односа снага у Тридесетогодишњем рату, и улози Срба у овим збивањима, треба тражити *Научни значај* и *Друштвене*

* Виши научни сарадник, Институт за политичке студије у Београду; e-mail: vladan.p.stankovic@gmail.com

** Дипломирани историчар из Београда, e-mail: vladimir.spicanovic1969@gmail.com

домањаје овог истраживања. Архивска грађа и други извори тек у назнакама нам пружају потребне материјале за обраду података. Стога су се аутори у истраживању определили за следеће *методе*: историографски приступ, теорију игара, аналитички метод, дедуктивно закључивање...

Кључне речи: Тридесетогодишњи рат, сакрална геополитика, религија, Свето римско царство, Вестфалски мир, Срби.

ТРИДЕСЕТОГОДИШЊИ РАТ У БРОЈКАМА И ЧИЊЕНИЦАМА

Рат се водио углавном на подручју данашње Немачке, Аустрије, Чешке и Холандије, делом и на Балтику и у северној Италији. Вођен између протестаната и католика имао је сва својства „конфесионалног рата“ (Gotthard, 2016: 17) Сматра се да је Тридесетогодишњи рат однео између 4 и 12 милиона жртава. Од тог броја у борбама је погинуло око 450 000 људи. Болест и глад однели су највише живота. Процене сугеришу да је током рата чак 20% европске популације страдало, док је у неким, ратом захваћеним, областима број становника опао безмало за 60%.

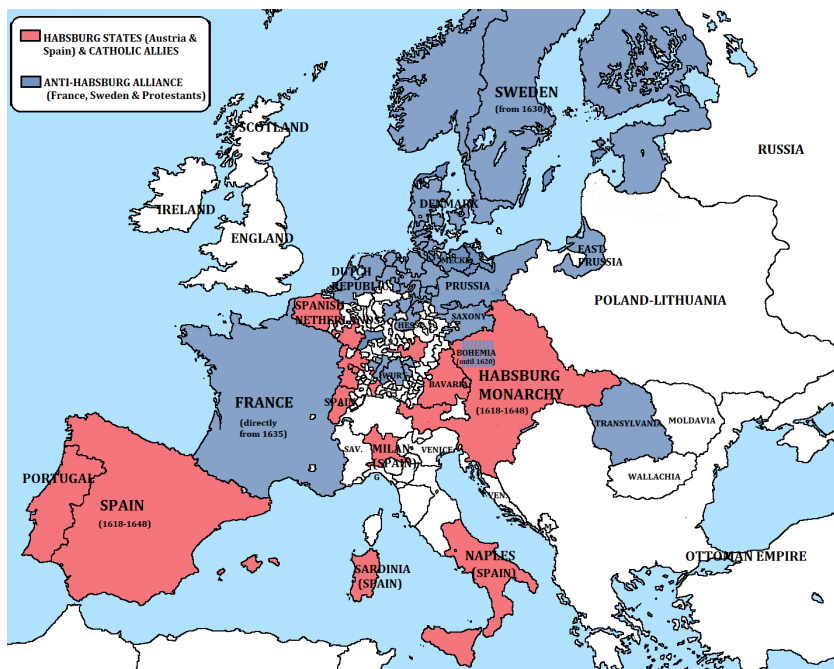
У географском и геополитичком смислу Тридесетогодишњи рат је захватио средиште европског континента од северних обала Медитерана (на потезу: Венето – Русијон) све до источних и јужних обала Балтика (Фински заливи – Литланд) и јужних обала Северног мора (од Литланда до Фландрије). Рат је одпочео тако што су чешки калвинисти, хусити одбацили владарску управу католичког цара из лозе Хабзбург Фердинанда II. Аугсбуршки мир из 1555, изгубио је на ауторитету након намере Фердинанда II да заузда ширење протестантизма на католичке поседе. Ваља имати у виду да су протестанти злоупотребљавали споразумно начело: *Cuius regio eius religio*, и да су ширили верски утицај чак и територијално, на уштрб католика. Од Аугсбурга 1555. до избијања Тридесетогодишњег рата збила су се два важна, нова момента. Један је узлет калвинизма, а други је формирање два нова верско-геополитичка блока: „Протестантска унија“ и „Католички савез“ (Wilson, 2009: 35). Ова два нова

момента знатно ће допринети уласку непомирљивих страна у дуготрајни ратни сукоб који је пустошио Европу пуних тридесет година.

Рат је одпочео 1618. године када је калвинистичко побуњено чешко племство избацило кроз прозор дворца на прашким Храдчанима хабзбуршке канцеларе Фердинанда II. Тако су хусити понизили краља и будућег цара Светог римског царства. Побуњеници су се отворено противили покушају увођења владарског апсолутизма, који је већ загосподарио унитарнијим апсолутистичким монархијама: Француском, Шпанијом и Енглеском. Децентрализовано и верски подељено мултиетничко Свето римско царство грчевито је настојало да парира тада већ моћним апсолутистичким државама на Западу. Из Чешке су потом протерани исусовци (језуите), а католичка краљевска адиминистрација морала је сместа да напусти Праг. (Одмах након што је Фердинанд II крунисан за цара Светог римског царства протестантски побуњеници у Чешкој одузели су му краљевску круну Чешке.) Већ у првом периоду (до 1625.) Тридесетогодишњи рат је добио карактер борбе за превласт између великих континенталних држава на западу европског тла, и у њеном средишту, у тзв. Средњој Европи. Истовремено, рат је захватио и много мањих држава унутар и на ободима Светог Римског Царства. Одвијао се у четири периода: чешко-фалачки рат (1618-1625) – који неки деле на: чешки (до 1621) и фалачки (до 1625); уплитање Данске (1625-1629); интервенцију Шведске (1630-1635) и војно мешање Француске (1635-1648).

Да је сукоб остао изкључиво унутар граница Светог римског царства вероватно би дошло до преваге католичких снага, и сукоб би био решен у корист централне управе католичких монарха, па би се у централној Европи формирала једна нова, снажна, средњоевропска апсолутистичка држава. Међутим, како су младе лутеранске, националне државе са севера Европе, Данска и посебно Шведска, узеле учешћа у рату, стајући на страну протестаната, то је рат добио неизвестан исход. Рат је окончан тек када је Француска ушла у сукоб стајући на страну протестаната и то против Хабзбурга који су вековима били главни геополитички супарници Француске. У геополитичком смислу Француској никако

није одговарала једна снажна, млада апсолутистичка сила на источним границама. Француским Бурбонима посебно су сметала настојања Хабзбурга да родбинско-погодбеним везама завладају Европом, јер су већ тада под својом управом имали велика европска и светска пространства. Истовремено, Тридесетогодишњи рат треба посматрати и као једну од секвенци Осамдесетогодишњег рата који је водила хабзбуршка Шпанија на простору Брабанта и Фландрије против побуњених поморских провинција протестантске Северне Низоземске (Холандије, Зеленда и Фризије). Сукоб између Шпаније и Француске потрајао је још 11 година након Вестфалског мира из 1648. Одредбе Вестфалског мира, пре свега оне о суверенитету и равноправности држава-нација, наредних неколико векова чиниле су темељ међународних односа и модерне дипломатије. Као и Вестфалски мировни уговор, Пиринејски мир између Француске и Шпаније из 1659. представља подпуни тријумф Француске, која је из Тридесетогодишњег рата изашла никада јача и снажнија.

(Мапа 1: *Reddit.com*)

ГЕОПОЛИТИКА ТРИДЕСЕТОГОДИШЊЕГ РАТА

Тридесетогодишњи рат је прошао кроз четири раздобља. Прво раздобље састојало се од две „мини-фазе“ ратовања: *Чешки устанак* (1618-1621) и *Фалачки рат* или „Рат за Палатинат“ (1621-1623). Друго раздобље укључује интервенцију Данске на простор Светог римског царства, и траје од 1625-1629. године. Како је покушај Данске, да преокрене изход рата у корист протестаната, остао безуспешан, то је уследила нова интервенција значајно успешније Шведске у ратном подухвату од 1630. до 1635. године. Коначно, изход ратовања је пресудио тек интервенционизам Француске која је војно подржала Шведску умешаваши се у ратна дешавања 1635. године и то против Хабзбурга. Иако и сама католичка, Француска се из државног разлога (*raison de l'état*) секуларно поставила на страну протестаната.

1. Чешки устанак (1618-1621) и Фалачки рат (1621-1623)

Чешки устанак, осим у Бохемији, одвијао се још и у: Моравској, Шлеској и Лужици, као и у деловима Угарске који нису били под влашћу Османског царства. Већ на самом почетку рата борбе су се пренеле и у „немачке земље“: од Доње Аустрије до горње Рајне; због чега многи аутори устанак виде као почетак првог периода, све до 1625.

Сукоб се убрзо проширио ван чешких земаља на читаву јужну Немачку и Аустрију, јер су Чеси тражећи помоћ успоставили блиске односе са изборном кнежевинам Фалачком на западу Немачке. Фалачка је, иначе, предводила „Протестантску унију“, па је тиме Чешка за себе осигурала поузданог савезника. У Протестантској војној унији нашле су се следеће удеононе кнежевине и земље: Фалачка, Анхалт, Нојбург, Виртенберг, Баден, Хесен-Касел, Бранденбург, Улм, Штрасбург, Нирнберг. Католичку војну лигу чинили су: Баварска, Келн, Мајнц, Трир, Аузбург, Бамберг, Констанц, Пасау, Шпајер, Вормс, Вирцбург. Гесло Католичког савеза гласило је: „За одбрану католичке вере и мир унутар царства“.

Упркос противљењу протестантске Холандије и Енглеске, те католичке Савоје (која је подржавала Протестантску унију

против тежњи Хабзбурга да се прошире и на простор јужно од Швајцарске), Фалачки изборни кнез пристао је да се крунише за краља Чешке (1619.), чиме је директно запосео трон хабзбуршких владара у Чешкој. Ступање фалачког изборника на трон „прашких краљева“ отворило је могућност „Протестантској унији“ да надјача и надгласа „католичку лигу народа и удеоних кнежевина“, и да уместо Хабзбурга за представника Светог римског царства устоличи једног протестанта, што је отворило далекосежне последице по верско-геополитичка дешавања у средишту Европе. Фалачки изборник, али и кнез Саксоније и кнез Брандембурга, под вођством чешког протестантског краља имали би довољно снаге да учине „Велики геополитички обрт“. Стога Католичка лига није ни имала другог избора до да оружјем брани стечена права династије Хабзбург као стожера окупљања католичких интереса у овом делу Европе. Фалачка кнежевина заузимала је специфичан положај на размеђу „шпанских путева“ од Напуљске краљевине до Северног мора, и била је окружена са свих страна католичким удеоним земљама. Међутим, имала је и једну предност: граничила се са Француском, која иако у овом периоду још увек није била на страни „Протестантске уније“, ипак је гајила симпатије према Фалачкој као антихабзбуршкој покрајини. Стога је позиција Палатинске изборне кнежевине била завидна, па су друге протестантске покрајине Светог римског царства у Фалачкој виделе поуздани ослонац. Шпанска копнена војска ударила је на западну, доњу Фалачку из Брабанта и јужне, католичке Низоземске заузевши је. Горњу, источну Фалачку покорила је војска Католичког савеза. Фалачком изборном кнезу одузета је титула, па је његово место припало баварском војводи. Источна или Горња Фалачка укључена је у састав Баварске. Фалачки збачени изборни кнез завршио је у егзилу. Убрзо је владар Светог римског царства распустио „Протестантску унију“.

Католичка лига је, потом, очистила Горњу, а затим и Доњу Аустрију од „протестантских џепова“. Успеси католичке војне алијансе довели су до прекида опасаде Беча, коју су месецима држали хусити-Чеси, махом калвинисти. У повлачењу нису успели да се врате у Праг, јер су их на путу пресреле снаге Католичке лиге. Убрзо потом уследио

је повратак „католичких краљева“ у прашке Храдчане. Уследила је победа противреформације у Бохемији и Моравској, а исусовци су поново запосели места из којих су били протерани. Из Чешке су, коначно, били протерани хусити-калвинисти, а њихова имовина је конфискована.

Од апостолске цркве одметнути кнез Ердeља, калвиниста, Габор Бетлен са својом великом војском више пута објављивао је рат Хабзбурзима запутивши се преко читаве Мађарске у „горњу Угарску“ (данашњу Словачку: Кошице и Пожун). Развоју протестантизма у мађарским земљама, пре свега на „далеком мађарском истоку“, у Ердeљу, доприносила је, већ тада, јака национална свест Мађара, који су у протестантизму видели средство за успешну борбу против Хабзбурга и за изградњу „националне цркве“ и националне самобитности (Рокаи, Ђере, Пал, Касаш, 2002: 226). Успону протестантизма у Мађарској доприносили су и турски завојевачи чија је званична религија, ислам, имала много више разумевања за антиринитарни калвинизам, него за тринитарна учења католика и православаца. Стога су не само протестанти (посебно калвинисти), већ и Јевреји, Јермени и други пронашли прибежиште у „верски толерантном Ердeљу“. Са друге стране, у западном делу Угарске, који је био под Хабзбурзима, до почетка Тридесетогодишњег рата противреформација је узела маха.

2. Уплитање Данске (1625-1629)

Данска је у рат ушла на страни северних немачких покрајина, које су све до једне биле протестантске. На неки начин Данска се поставила као заштитник малих удеоних немачких кнежевина. Данска је рату приступила из неколико важних (гео)политичких интереса: да помогне протестантске земље лутеранске реформације, да спречи оснажене Хабзбурге да Свето римско царство прошире на Балтик и Северено море, да појача свој економски утицај на простор некада престижне „Ханзеатске лиге“ и да се наметне за хегемона у том делу Европе.

За ова геополитичка стремљења Данска је, итекако, имала реална покрића у снази државе (Свијетовић, 2017: 21).

Као прво, Данска је већ поседовала значајне „прекоморске територије“ у Норвешкој, на Исланду и на Гренланду, из којих је црпела огромно богатство. Друго, она је већ у периоду пред Тридесетогодишњи рат веома стабилна краљевина: добро организована и финансијски консолидована. Њој је, евентуално, могла да парира још само Баварска. Као треће, данска моћ се заснивала на наплати обилних ратних репарација које јој је као поражена страна исплаћивала Шведска, као и на наплати пролаза трговачких бродова који су саобраћали Балтиком и Северним морем. Уплив Данске у севернонемачке земље био је тим јачи што је дански краљ био војвода од Холштајна, његов рођени брат главни пастор немачког града Бремена, а сам град Хамбург, као најзначајнија лука Северне Европе, увелико је признавао дански суверенитет (Lockhart, 1996: 57)

Па ипак, немачке протестантске земље финансијски подпуно отворено помагала је једино Холандија, док је Француска, као велики ривал Хабзбурга, то радила тајно, пре свега јер је и сама била заокупљена унутрашњом борбом против хугенота, тог екстремног калвинистичког покрета.

Иако привидно доминантан положај Данске, међутим, није био тако завидан. Данска није могла да рачуна на савез са Шведском, која је водила изцрпљујући рат са Пољско-Литванском унијом за превласт на источном Балтику. Са друге стране, Данска није могла да рачуна на две, територијално највеће протестантске удеоне кнежевине северне Немачке: Саксонију и Бранденбург (Dirlemeier, 1998: 102). Заробљене између балтичко-протестантског савеза на северу и хабзбуршко-католичког на југу, ове две удеоне кнежевине водиле су рачуна да се никоме не замере, па су иако протестантске, водиле политику неутралности (Zagolla, 2007: 17). Уз то, данска пешадија није могла да се пореди са прекаљеном копненом војском Хабзбурга. Дански краљ није ни слутио шта га чека у дубоком копну немачких територија (посебно у северној Саксонији), где су дански официри претрпели два тешка пораза. Понесени наглим успесима католици су ушли у Мекленбург и Померанију, потом су избили на Балтик, па је готово читаво Свето римско царство подпало по католичке владаре. Хабзбурзи су доспели чак и до главног данског полуострва Јитланда (Јиланд), међутим,

пошто нису поседовали значајније поморске снаге посао није приведен крају, па Копенхаген није безусловно капитулирао.

Стога је 1629. подписан Споразум у Либеку, који је предвиђао забрану Данске да се меша у верске сукобе у Царству, у замену за повлачење католичке војске са Јиланда. Након што је Данска одустала од мешања у ратна збивања, протестанти су се нашли у незавидном положају. Хабзбуршки цар Фердинад II доноси „Едикт о реституцији“, који поништава „Аугзбуршки споразум“, од готово век раније, и враћа имовину Католичкој цркви: 2 надбискупије, 16 бискупија и на стотине манастира. Противреформација је овим добила на замаху, и, стекао се утисак, да је реформација не само зауздана, него и коначно побеђена.

3. Интервенција Шведске (1630-1635)

Интереси Шведске да се умеша у ратне сукобе на простору Светог римског царства били су, безмало, идентични са интересима њеног југозападног суседа Данске. Прво, ту је верски интерес „братске протестантске солидарности“. Шведска, као неспорно снажна војна и поморска сила, настојала је да се представи као „заштитница лутеранских и калвинистичких интереса“. Друго, геополитички разлог водио се идејом спречавања продора Хабзбурга на Балтик, чиме би могли бити доведени витални интереси Шведске, која је већ тада господарила балтичким простором. Трећи интерес био је економски, и он се састојао у намери Швеђана да овладају јужним обалама Балтика и да загосподаре протестантским земљама северне Немачке.

Непосредно пре уласка у рат на страну протестаната у Немачкој, 1629. године Шведска је победила Пољску, па је загосподарила источним Балтиком: од Оланда на западу до Финског залива на истоку. Геополитичка доминација Шведске почивала је на неколико важних чињеница. Као прво, Шведска је била победница у рату са Пољском, па је наплаћивала Пољској пролаз трговачких бродова кроз Балтик. Друго, Шведска је овладала свим градовима Балтика, изузев Гдањска и Кенинзберга (данашњи: Калињинград). Као треће, успела је да прибави посебну финансијску подршку

од Холандије и Француске како би одвратила Хабзбурге од продора на Балтик. Већ тада Француска је најавила да би у евентуалном сукобу Шведске са Хабзбурзима могла стати на страну водеће силе Балтика. Швеђани су у рат ушли са једном технолошком иновацијом до тада непознатом у стратегији војевања: лако покретљива артиљерија постала је огромна подршка пешедији. То је омогућило војсци краља Густава Адолфа II да оствари брзо преимућство на бојном пољу. Овај краљ се већ 1630. искрцао на јужне обале Балтика, и кренуо у војну по читавој Немачкој. Швеђани су низали победе. Међутим, пад Магденбурга 1631. године у католичке руке определио је, до тада неутралне, Саксонију и Бранденбург да приђу протестантском савезу који је предводила Шведска. Сада оснажени савез свих протестантских кнежевина Немачке са Шведском довео је до уласка шведско-немачких, протестантских трупа у престоницу Баварске, Минхен. Серија шведских победа заустављена је тек пошто је великом католичком војсковођи Валенштајну поново поверено вођење трупама Светог римског царства. У бици код Лицена 1632. године гине шведски краљ Густав. Швеђани након губитка свог великог војсковође постају деморалисани, и онда креће серија Валенштајнових победа. Ипак, напори Валенштајна да склапањем сепаратних споразума са умереним протестантским кнежевима издејствује јединствену немачку војску не наилазе на разумевање цара. Валенштајн бива уклоњен, а 1635. Хабзбурзи склапају мировни уговор са немачким протестантима у Прагу.

Последица прашког мировног уговора је одлагање реституције за четрдесет година, па је верски карактер Тридесетогодишњег рата изгубио на замаху. Прашки уговор дефинисао је да је свим кнежевинама на територији Светог римског царства забрањено да ступају у војне савезе са државама ван царства, али и да праве верске савезе међу кнежевинама (чиме је распуштена и Католичка лига). Истовремено, узпостављена је јединствена војска Светог римског царства, из чијег су командног састава изузете једино команде војски Саксоније и Баварске. Коначно, цар је понудио амнестију свим побуњеницима који су од уласка Шведске у рат устали против царства.

4. Упад Француске (1635-1648)

Француска је дуго одгађала да објави рат Светом римском царству, и у њега је ушла тек 1635. године, када је постало очигледно да Шведска не може присилити цара на капитулацију (Grimm, 1941: 30). Чину објаве рата предходио је нови споразум између Француске и Шведске којим се Шведска обавезала да неће у Немачкој подпаљивати верске сукобе и да неће подстрекавати протестанте на католике, већ да ће ратним операцијама слабити позицију династије Хабзбург.

Геополитички интерес Француске трагао је за начинима слабљења два главна политичка ривала: Светог римског царства и Шпаније. Стога је Француска окупила верски непринципијелну коалицију земаља: протестантску Холандију и католичке: Савоју, Мантову и Венецију. Након што је Француска зауставила шпанску Низоземску у Шампањи, рат је вођен у Фландрији, и у немачким земљама, и то са променљивим успехом. Шпанија се закупила унутрашњим проблемима: избиле су побуне у Португалији и Каталонији, па је Француска узела интензивније учешће у ратним операцијама на територији Светог римског царства. Ово је одмах омогућило успехе француске војске у Немачкој. Француска је победила баварску војску 1644. године, а Швеђани Хабзбурге у Чешкој 1645, па је ток рата битно измењен (Charvériat, 1883: 30).

Ипак, након узимања војног учешћа Француске цар Светог римског царства настојао је да што пре постигне примирје и оствари трајнији мир, како се царство не би нашло у још неповољнијем положају, и постало подпуно зависно од воље Шведске и Француске. Затражен је частан излаз из ситуације у тренутку док се ситуација на терену још увек преламала.

Најпре је подписан тзв. „Шпански мир“ почетком 1648. године између Шпаније и Холандије, чиме је окончан „Осмдесетогодишњи рат“ (1568-1648). Окончање овог рата оснажило је везе Холандије и Енглеске и утврдило „бастион протестантизма на Северном мору“. Исте године подписана су још два мировна споразума: између Светог римског царства и Француске у Минстеру, и Светог римског царства и Шведске у Оснабрику. Овим су створени услови за одржање

„прве међународне мировне конференције у свету“, чије су мировне поставке постале основа регулисања међународних односа и у наредна три века.

5. Вестфалски мировни споразум (1648)

Мир је био утемељен на четири начела:

1. Суверенитет међу државама-нацијама уз фундаментално право на самоопредељење;
2. Правна једнакост међу државама-нацијама;
3. Обавезујући међународни уговори међу државама, тзв. „Везујући уговори“;
4. Немешање једних у унутрашња питања других држава (Oslander, 2001: 251)

Последице Вестфалског мировног уговора биле су:

– Француска је своју територију проширила на: Алзас, Мец, Тул и Верден. Као гарант мира она је добила глас у немачком Рајхстагу. После ових дешавања бурбонска Француска постала је водећа сила у Европи.

– Друга сила победница, Шведска, проширила се на: Западну Померанију, Бремен, Визмар и Шћећин. Добила је и контролу над ушћем река Одре и Лабе. Такође, као једна од сила победница стекла је право гласа у Рајхстагу Светог римског царства.

– Холандија је стекла независност (на рачун шпанских Хабзбурга).

– Независност је стекла и Швајцарска (у овом случају, на рачун аустријског огранка те династије) (Mainsen, 2014: 107).

– Владари кнежевина у Светом Римском Царству поново су стекли право да оптирају за веру на својој територији: „Чија земља његова и вера“ – повратак Аугзбуршком начелу: *Cuius regio, eius religio*.

– Калвинизам је признат као службена вера.

– Бранденбург се проширио на Источну Померанију, Магдебург и Халберштат.

– Година 1624. узета је као полазна година у међусобном разграничењу између грофовија и војводства у Светом римском царству;

– Баварска се територијално проширила на Горњи Палатинат.

– Западна Фалачка или Палатинат поново постаје независна кнежевина са протестантским владаром.

– Свето Римско Царство дезинтегрисано је из лабаве Државне заједнице у још лабавији конфедерални савез. У таквом државном уређењу кнежевине (а њих је било преко 350!) могле су да воде подпуно самосталну политику, уз два важна „спољна ограничења“: нису могле да склапају међународне уговоре и нису могле да објављују рат, па је Самуел Пуфендорф Свето римско царство дефинисао као: „правно чудовиште“ (Schröder, 1999: 961-983).

СРБИ У ВИХОРУ ГЕОПОЛИТИКЕ ТРИДЕСЕТОГОДИШЊЕГ РАТА

До сада није озбиљно разматрана геополитика православних народа у Тридесетогодишњем рату. Православни народи, смештени на рубовима ових ратних дешавања, нису били директно увучени у ратна збивања која су одредила судбину западноевропских народа за дуги низ година. Па ипак, на основу оскудне грађе, можемо извести одређене налазе и закључке у вези са учешћем православних народа у Тридесетогодишњем рату.

Управо у периоду краја XVI и прве половине XVII века посебно се истицала верска фигура патријарха александријског и цариградског Кирила Лукариса. Овај ерудита, и надасве занимљив човек, прошао је готово читаву учену Европу тога доба: школовао се у Венецији и Падови, да би потом студије окончао у Витенбергу и Женеви. У морално-ригидним протестантским заједницама које је походио Лукарис је видео узор друштвеног аскетизма, па се са великом страшћу напајао калвинистичким учењем. Посебну је одбојност гајио према исусовацима, противреформацији и њеном духу (Радосављевић, 2007: 53). Већ крајем XVI века, као млади теолог, предводио је побуну против унијаћења у западним областима данашње Украјине и Белорусије. Ово животно искуство определиће трајно његов однос према католичкој цивилизацији. Током свог патријархата слао је

младе полазнике богословије на дошколавање у протестантске центре у Енглеској, Холандији и Швајцарској. Настојао је да изгради мостове сарадње између протестантског света и православних, посебно у духу отпора противреформацији.

Својим понашањем Лукарис је изазивао „геополитичку судбину“. У настојању да мења свет око себе, он се уплео у геополитичке игре, али се, као повратни ефекат, и геополитика поиграла њиме. Тако су стране амбасаде, још у оно доба, имале пресудан утицај на „васељенска кадрирања“ у отоманској Турској. Свето римско царство и Француска утицале су да турска Porta Лукариса више пута склања са престижне позиције главне фигуре православних хришћана, али су потом утицаји Енглеске, Шведске и Холандије чак четири пута доводили до повратка Лукариса на трон цариградских патријарха. Двадесетих година XVII века један од Лукарисових студената, који је живео у Женеви, пронашао је Лукарисово дело „Вероисповедање“. Ова студија препуна је протестантских и калвинистичких учења и доктрина, попут: *Sola fidae* (спасење вером, а не делима), свега две Свете тајне (крштење и причест), одбацивање икона као идолатрије, чак и учење о предодређењу (*predestinatio*)...

Тек по смрти Лукариса сазван је васељенски сабор у молдавском граду Јашију (данашња Румунија), где су сва неправославна учења одбачена, па и Лукарисова гледишта која су била и остала под снажним утицајем калвинизма. У част потврде снаге православне вере у Јаши су потом пренете мошти Свете Петке.

Треба имати у виду да се, у време непосредно пре и након Тридесетогодињег рата, српски народ нашао дубоко под османском окупационом влашћу, и да је био на рубу свих најважнијих европских дешавања. Ипак, један део Срби, не тако бројан, али са запаженом улогом, био је учесник геополитичких збивања током Тридесетогодишњег сукоба у Светом римском царству, и око њега. Срби преко Саве и Дунава су се у време велике турске експанзије у Панонији налазили у више пашалука.

У полувазалној кнежевини Ердељ, Срби су били бројна мањина. Ту су Срби играли значајнију улогу одабравши страну ердељског кнеза Габора Бетлена, који је предводио

протестанте против мађарских вазала хабзбуршког племства. Најистакнутији српски првак Дели-Марко или Марко Сегединац је, заједно са саборцима: Ђорђе Рацом Сланкаменцом, Савом Темишварцем и Старином Новаком, предводио борбу Срба против Турака у панонској низији (Поповић, 1957: 188). Потом је стао на страну Матије, брата хабзбуршког цара Рудолфа II, па се након повлачења склонио у Ердељ, код протестантског кнеза Габора Бетлена (Колунџија, 2008: 251). Тамо је дочекао Тридесетогодишњи рат и учествовао у мисијама „ослобођења Мађара од хабзбуршког вазалства“. Уживао је велико Бетленово поверење, па се 1619. нашао на прашком двору, где је пренео поруку ердељских протестаната хуситским побуњеницима. Дели-Марко је послао поруку ердељске властеле чешким побуњеницима да збаце јарам Хабзбурга, што су ови радо дочекали (Ивић, 1929: 243-248). Потом су Чеси преко Дели-Марка послали поруку Бетлену да ослободи мађарске земље и да уђе са својом војском у Пожун (Братиславу), те да ослободи царски град Беч. У походу ердељске властеле на западне мађарске земље и престони Пожун учествовао је и један Србин, Аврам Рац, који је командовао једним крилом ердељске армије. Дели-Марко је у новој мисији Чесима пренео подршку Бетлена и гаранције турске Порте да Пољска неће ударити на Чехе, без обзира на обавезе које је Пољска имала спрам католичког савеза. Уз то Дели-Марко је обавестио Чехе и да је Бетлен изабран за мађарског „краља-ујединитеља“, и да је Ердељ отворено и нескривено приступио „Протестантској унији“. На ратној страни Габора Бетлена нашао се још један Србин, командант Михајло Рац.

Било је Срба који су у борби у том делу средње Европе пристали на страну „Католичке лиге“ и Хабзбурга. Међу њима посебно се истиче име Петра Бакића, потомка чувеног борца против Турака у Панонији, Павла Бакића (Ивић, 1941: 13). Стасит растом, Петар Бакић, важио је за изразито храброг, племенитог и одважног витеза. Он је у толикој мери сметао протестантској побуњеничкој војсци ердељског кнеза, да је Бетлен преклињао своје великаше да Бакића намаме не би ли га утамничили. О херојству Бакића, и његовим победама над протестантима, сковане су легенде које су стигле чак до бечког двора.

За разлику од Ердеља где су, од 60-тих година XVI века, све вероисповести стекле статус службених, или су попут православља толерисане, стање у војној Крајини било је сасвим другачије. У аустријским земљама карловачког и varaždinskog генералата Срби су уживали царску подршку по питању очувања непокретне имовине спрам хрватског племства, али не и у вези слободног исповедања православне вере. Они су између избора да живе у оваквом стању или да се оду у босански пашалук изабрали да остану и да пруже допринос борби против Турака.

Почетак „Кандијског рата“ за Крит (1645-1699) између Турске и Венеције под крај Тридесетогодишег рата (1645) обележило је масовно опредељивања Срба на страну Венеције. Упркос губитка Крита Млетачка је стекла одређене територијалне уступке на рачун Османског царства управо на простору северне Далмације, где су Срби били већина, и у приморској Србији: у Грбљу и Паштровићима.

(Мапа 2, <https://i.imgur.com/Im20xdq.png>)

ЗАКЉУЧАК

О Тридестогодишњем рату, овде је било речи не као о неспорној историјској чињеници, већ као о феномену верске, сакралне геополитике. Рат се првенствено одвијао

између католика и протестаната. Иако у основи верски, рат је представљао и сукоб великих владарских кућа: Хабзбурга, Бурбона, Васа... Последња фаза рата надишла је верску геополитику и произвела нове односе снага у међународним односима међу апсолутним монархијама. „Вестфалска мировна логика“, формирана 1648. године, потрајала је све до краја Другог светског рата. Тридесетогодишњи рат завршен је нерешеним изходом. Ипак, рат је донео неколико важних промена: коначно је заснован суверенитет држава, Француска је постала најмоћнија сила Европе, зачиње се таласократска Атлантска суперструктура Енглеске, Холандије и Француске насупротив копненим силама у опадању Шпаније и још разједињенијег Светог римског царства, католичке позиције слабе на уштрб протестаната и секуларизма-у-надирању, скандинавске земље покуравају читав Балтик... Ако се изузму земље у којима је српски народ под Османским царством, истакнуте српске политичке вође у Тридесетогодишњем рату геополитички се опредељује сходно господарима којима служе. Тако су Срби у Ердељу (Трансилванија) спорадично и отворено били на страни протестантског кнеза Габора Бетлена против Хабзбурга, али су зато Срби у Крајинама на страни аустријског цара војевали по читавом Светом римском царству. У приморју, након „Кандијског рата“ за грчко острво Крит, проширење Венеције на штету Османског царства ојачало је позицију Срба у Далмацији. Срби су на овом простору уживали пуну аутономију.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Charvériat, Émile (1883). *La Bataille de Fribourg*, 3-5 août 1644. Lyon: Imprimerie Pitrat Aine
- Cvjetović, Dario (2017). *Hrvatski vojnici u Tridesetogodišnjem ratu*. Osijek: Studij povjesti i pedagogije.
- Dirlmeier, Ulf (1998). *Povijest Njemačke*. Zagreb: Barabat.
- Gotthard, Axel (2016). *Der Dreißigjährige Krieg – Eine Einführung*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- Grimm, Friedrich (1941). *Le testament politique de Richelieu*. Paris: Flammarion.

- Lockhart, Paul Douglas (1996). *Denmark in the Thirty Years' War, 1618-1648 – King Christian IV and the Decline of the Oldenburg State*. Selinsgrove: Susquehanna University Press.
- Mainsen, Tomas (2014). *Istorija Švajcarske*. Beograd: Albatros Plus.
- Osiander, Andreas (2001). „Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth“. *International Organization*. Vol. 55. № 2 (Spring): 251-287. Cambridge University Press.
- Schröder, Peter (1999). „The Constitution of the Holy Roman Empire after 1648 – Samuel Pufendorf's Assessment in His Monzambano“. *The Historical Journal*. Vol. 42, No. 4: 961-983. Cambridge University Press.
- Zagolla, Robert (2007). *Sachsen – eine kleine Geschichte*. Sächsische Landeszentrale für politische Bildung
- Wilson, Peter (2009). *Europe's Tragedy – A History of the Thirty Years War*. London: Penguin Group, 2009.
- Ивић, Алекса (1929). *Историја Срба у Војводини – од најстаријих времена до оснивања Потиско-Поморишке границе 1703*. Нови Сад.
- Ивић, Алекса. „Романтична љубав Петра Бакића и Сузане Форгач“. *Време*. Београд: 5. јануар 1941.
- Колунџија, Зоран (2008). *Војводина – од најстаријих времена до Велике сеобе*. Нови Сад: Прометеј.
- Поповић, Душан (1957). *Срби у Војводини – од најстаријих времена до карловачког мира 1699*. Нови Сад: Матица српска.
- Радосављевић, Недељко (2007). *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831. (управа Васељенске патријаршије)*. Књига 53. Београд: Историјски институт
- Рокаи, Петер. Ђере, Золтан. Пал, Тибор. Касаш, Александар (2002). *Историја Мађара*. Београд: Клио.

**Vladan Stankovic
Vladimir Spićanovic**

GEOPOLITICS OF THE THIRTY YEAR WAR AND AND SERBS IN IT

The Thirty Years' War was discussed here not as an indisputable historical fact, but as a phenomenon of religious geopolitics. The war took place primarily between Catholics and Protestants. Although basically a religious war, it also represented a conflict between the great ruling houses: the Habsburgs, the Bourbons, the Vase... The last phase of the war surpassed religious geopolitics and produced new power relations in international relations among absolute monarchies. The „Westphalian peace logic“, formed in 1648, lasted until the end of the Second World War. The Thirty Years' War ended in a draw. However, it brought several important changes: the sovereignty of the states was finally established, France became the most powerful power in Europe, the thalassocratic Atlantic superstructure of England, Holland and France was spiced up against the declining ground forces of Spain and the even more divided Holy Roman Empire, Catholic positions are weak at the expense of Protestants and secularism-in-invasion, Scandinavian countries conquer the entire Baltic... With the exception of countries where the Serbian people are under the Ottoman Empire, prominent Serbian political leaders in the Thirty Years' War geopolitically decide according to the masters they serve. Thus, the Serbs in Erdély (Transylvania) sporadically and openly sided with the Protestant prince Gabor Betlen against the Habsburgs, but the Serbs in Krajina fought on the side of the Austrian emperor throughout the Holy Roman Empire. On the Mediterranean coast, after the Cretan War (1645-1669), the expansion of Venice to the detriment of the Ottoman Empire strengthened the Serbian position in Dalmatia. Serbs enjoyed full autonomy in this area.

Keywords: Thirty Years' War, sacral geopolitics, religion, Holy Roman Empire, Peace of Westphalia, Serbs.

* Овај рад је примљен 21. октобра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. децембр 2021.године.